



NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI

Delegatura w Olsztynie

LOL.410.8.2.2024

Tomasz Orłowski
Burmistrz Morąga
Urząd Miejski w Morągu
ul. 11 Listopada 9
14-300 Morąg

WYSTĄPIENIE POKONTROLNE

P/24/063 – Rozpoznanie i zwalczanie inwazyjnych gatunków obcych roślin i zwierząt w przyrodzie

I. Dane identyfikacyjne

Jednostka kontrolowana	Urząd Miejski w Morągu, ul. 11 Listopada 9, 14-300 Morąg (dalej: Urząd).
Kierownik jednostki kontrolowanej	Tomasz Orłowski, Burmistrz Morąga od 6 maja 2024 r. W okresie od 18 listopada 2002 r. do 6 maja 2024 r. Burmistrzem Morąga był Tadeusz Sobierajski.
Zakres przedmiotowy kontroli	1. Warunki organizacyjne realizacji zadań związanych z rozpoznaniem i zwalczaniem inwazyjnych gatunków obcych roślin i zwierząt. 2. Realizacja zadań związanych z rozpoznaniem i zwalczaniem inwazyjnych gatunków obcych roślin i zwierząt.
Okres objęty kontrolą	Lata 2020-2024 (do czasu zakończenia czynności kontrolnych ¹), z wykorzystaniem dowodów sporządzonych przed tym okresem, jeżeli miały znaczenie dla przedmiotu kontroli.
Podstawa prawna podjęcia kontroli	art. 2 ust. 2 ustawy z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli ²
Jednostka przeprowadzająca kontrolę	Najwyższa Izba Kontroli Delegatura w Olsztynie
Kontroler	Cezary Kasznicki, główny specjalista kontroli państwowej, upoważnienie do kontroli nr LOL/57/2024 z 6 maja 2024 r. (akta kontroli str. 1-3)

OCENA OGÓLNA

II. Ocena ogólna³ kontrolowanej działalności

W Urzędzie w okresie objętym kontrolą zapewniono odpowiednie warunki organizacyjne umożliwiające realizację zadań dotyczących rozpoznania i zwalczania inwazyjnych gatunków obcych (dalej: IGO), wyznaczając do ich realizacji jedną z komórek organizacyjnych, tj. Wydział Gospodarki Nieruchomościami, Planowania Przestrzennego, Ochrony Środowiska i Rolnictwa (dalej: Wydział GR). Nie w pełni jednak doprecyzowano w tym zakresie zapisy zarówno regulaminu organizacyjnego jak i zakresów czynności pracowników realizujących te zadania. Dopiero w toku kontroli NIK dokonano zmian tych dokumentów, uzupełniając je o realizację zadań wynikających z ustawy z dnia 11 sierpnia 2021 r. o gatunkach obcych⁴.

W Urzędzie podejmowano skuteczne działania dotyczące rozpoznawania i zwalczania IGO roślin na terenie gminy Morąg (dalej: Gmina). W ramach tych działań, po otrzymaniu zgłoszeń, niezwłocznie weryfikowano występowanie roślin w terenie oraz podejmowano działania rozpoznawcze na nieruchomościach przyległych. Z oględzin terenu sporządzano dokumentację fotograficzną, mapy ewidencyjne z naniesieniem obszaru zajętego przez IGO. W ocenie NIK działania te należy uznać jako dobrą praktykę zapewniającą wysoki standard w procesie rozpoznawania i zwalczania IGO roślin.

¹ Do dnia 9 lipca 2024 r.

² Dz. U. z 2022 r. poz. 623 (dalej: ustawa o NIK).

³ Najwyższa Izba Kontroli formułuje ocenę ogólną jako ocenę pozytywną, ocenę negatywną albo ocenę w formie opisowej.

⁴ Dz. U. z 2023 r. poz. 1589, ze zm. (dalej: ustawa o gatunkach obcych).

W terminie przekazywano także zgłoszenia o stwierdzonym IGO do Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Olsztynie (dalej: RDOŚ). W 2023 r. po uzyskaniu informacji o wpisie IGO do Centralnego Rejestru Danych o IGO, niezwłocznie przekazano władającym nieruchomościami informację o stwierdzeniu występowania IGO na ich terenie oraz o konieczności podjęcia działań zaradczych celem ich wyeliminowania. We własnym zakresie podejmowano natomiast działania zaradcze w stosunku do nieruchomości gminnych.

Według stanu na czerwiec 2024 r. nie podjęto jednak współpracy z organami administracji publicznej oraz innymi instytucjami określonymi w art. 22 ust. 1 ustawy o gatunkach obcych i w konsekwencji nie zawarto porozumień na podstawie art. 22 ust. 3 ww. ustawy).

OBSZAR

III. Opis ustalonego stanu faktycznego oraz oceny częściowej⁵ kontrolowanej działalności

1. Warunki organizacyjne realizacji zadań związanych z rozpoznaniem i zwalczaniem inwazyjnych gatunków obcych roślin i zwierząt

Opis stanu faktycznego

1.1. W Urzędzie, w okresie objętym kontrolą, zadania związane z rozpoznaniem i zwalczaniem roślin i zwierząt IGO realizował Wydział GR. W regulaminach organizacyjnych⁶ Urzędu (obowiązujących do 9 maja 2024 r.) do zadań ww. wydziału przypisano m.in.:

- prowadzenie spraw związanych z degradacją gruntów z innych powodów, w tym ochrona przed zachwaszczeniem, chorobami, szkodnikami, itp.,
- nakazywanie właścicielowi gruntów w oznaczonym terminie zniszczenia określonych upraw,
- przyjmowanie informacji o pojawieniu się chorób, szkodników i chwastów celem wykonania określonych czynności,
- opracowywanie programów gminnych i ich aktualizacja w zakresie działania Wydziału.

W Regulaminie Organizacyjnym wprowadzonym Zarządzeniem nr 4/24 Burmistrza Morąga z dnia 9 maja 2024 r. do zadań Wydziału GR przypisano również realizację zadań wynikających z ustawy o gatunkach obcych, rozpoznawaniu i zwalczaniu IGO roślin i zwierząt.

(akta kontroli str. 4-31)

1.2. Zadania określone w obowiązujących do 9 maja 2024 r. regulaminach organizacyjnych uwzględniono w zakresach czynności dwóch pracowników Wydziału GR. Nie dotyczyły one jednak wprost rozpoznawania i zwalczania IGO.

Pracownicy realizujący w latach 2020-2024 (31 maja) zadania dotyczące rozpoznawania i zwalczania roślinnych i zwierzęcych IGO posiadali wykształcenie wyższe o kierunku rolnictwo oraz ochrona środowiska. Staż pracy tych osób na stanowiskach w Urzędzie wynosił od 16 do 19 lat pracy. W latach 2020-2024 (do 30 kwietnia) pracownicy ci nie uczestniczyli w szkoleniach kończących się wydaniem zaświadczeń potwierdzających to uczestnictwo, w tym dotyczących rozpoznawania i zwalczania IGO.

⁵ Oceny częściowe to oceny działalności w poszczególnych obszarach badań kontrolnych. Ocena częściowa może być sformułowana jako ocena pozytywna, ocena negatywna albo ocena w formie opisowej.

⁶ Zarządzenia nr: 1092/23 z 31.10.2023 r., 998/23 z 16.06.2023 r., 924/23 z 28.02.2023 r., 621/21 z 15.12.2021 r., 737/18 z 15.03.2018 r.

Po rozwiązaniu 31 maja 2024 r. umowy o pracę z jednym z ww. pracowników, jego obowiązki powierzono (na czas określony do 31 lipca 2024 r.) pracownikowi posiadającemu wykształcenie wyższe o kierunku edukacja artystyczna.

Zakresy czynności pracowników odpowiedzialnych za zadania wynikające z ustawy o gatunkach obcych zaktualizowano 3 czerwca 2024 r.

W toku kontroli NIK skierowano pracownika Wydziału GR na szkolenie dotyczące barszczu Sosnowskiego pt. „Jak wdrażać działania zaradcze wymagane przepisami prawa”.

Naczelnik Wydziału GR wyjaśnił, że nie kierowano pracowników GR na szkolenia, kursy związane z tematyką rozpoznania i zwalczania inwazyjnych gatunków obcych roślin i zwierząt w przyrodzie z uwagi na brak informacji o szkoleniach związanych z przedmiotową tematyką, a pracownicy odpowiedzialni z wykonywanie ww. zadań nie zgłaszali potrzeby odbycia szkolenia lub kursu. Podał również, że każdy z pracowników wydziału ma dostęp do „Strefy szkoleń” w serwisie LEX i na bieżąco informowani byli o zmieniających się przepisach, w tym o zadaniach Gminy dotyczących IGO. Wskazał też, że pracownik, którego oddelegowano na szkolenie 14 czerwca 2024 r. nt. „Barszcz Sosnowskiego – Jak wdrażać działania zaradcze wymagane przepisami prawa?”, miał się podzielić zdobytą wiedzą oraz materiałami ze szkolenia, z pracownikiem zatrudnionym na czas określony.

Podał też, że ze względu na place w samorządach terytorialnych trudno jest znaleźć specjalistę z odpowiednim wykształceniem do realizacji zadań związanych z IGO. Wskazał również, że osoby z innym wykształceniem niż rolnictwo lub ochrona środowiska można przeszkolić, aby prawidłowo realizowały powierzone zadania w zakresie IGO. W związku z tym rozważa możliwość zatrudnienia osoby obecnie wykonującej te zadania, mimo braku odpowiedniego wykształcenia, gdyż dała się poznać jako osoba kompetentna, zdolna i chłonna wiedzy.

(akta kontroli str. 15-46, 315-330)

1.3. W latach 2020 – 2024 (15 maja) w Urzędzie nie przeprowadzano audytów i kontroli wewnętrznych dotyczących rozpoznania i zwalczania inwazyjnych gatunków obcych roślin i zwierząt w przyrodzie. W okresie tym Urząd nie był też kontrolowany w ww. zakresie przez podmioty zewnętrzne.

Były Burmistrz wyjaśnił, że nie pamięta dlaczego w Urzędzie nie przeprowadzano audytów i kontroli wewnętrznych dotyczących rozpoznania i zwalczania inwazyjnych gatunków obcych roślin i zwierząt w przyrodzie. Podał też, że prawdopodobnie nie było takiego wymogu.

(akta kontroli str. 47, 308-314)

1.4. W okresie objętym kontrolą do Urzędu nie wpływały wnioski i skargi dotyczące rozpoznawania i zwalczania IGO. Wpłynęły natomiast trzy zgłoszenia o występowaniu na terenie Gminy barszczu Sosnowskiego (po jednym w 2022 r., 2023 r. i 2024 r.).

(akta kontroli str. 48)

1.5. Do 15 maja 2024 r. w Urzędzie nie opracowano i nie wdrożono wewnętrznych procedur, instrukcji lub wytycznych dotyczących postępowania w sprawach rozpoznawania i zwalczania IGO roślin i zwierząt.

Naczelnik Wydziału GR wyjaśnił, że nie opracowano i nie wdrożono wewnętrznych procedur, instrukcji, wytycznych dotyczących postępowania w sprawach rozpoznawania i zwalczania IGO roślin i zwierząt, spójnych z obowiązującymi przepisami, ponieważ obowiązują procedury ustne wynikają z obowiązujących przepisów, w tym ustawy o gatunkach obcych i rozporządzenia Rady Ministrów⁷

⁷ Dz. U. poz. 2649.

z dnia 9 grudnia 2022 r. w sprawie listy inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Unii i listy inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Polski, działań zaradczych oraz środków mających na celu przywrócenie naturalnego stanu ekosystemów. Podał też, że zadania Gminy oraz wytyczne postępowania w sprawach rozpoznawania i zwalczania IGO zostały opisane w opublikowanych w LEX komentarzach praktycznych, które przekazano pracownikom Wydziału.

(akta kontroli str. 49, 315-328)

Stwierdzone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki w przedstawionym wyżej zakresie stwierdzono następującą nieprawidłowość:

W dokumentach organizacyjnych Urzędu oraz zakresach czynności pracowników Wydziału GR nie przypisano zadań dotyczących rozpoznawania i zwalczania IGO. Zadania takie przypisano komórce organizacyjnej Urzędu i w zakresach czynności pracowników dopiero w toku kontroli NIK, tj. odpowiednio 9 maja 2024 r. oraz 3 czerwca 2024 r.

Zgodnie z pkt A3 standardów kontroli zarządczej⁸ zakres zadań, uprawnień i odpowiedzialności poszczególnych komórek organizacyjnych Urzędu oraz zakres podległości pracowników powinien być określony w formie pisemnej w sposób przejrzysty i spójny, a aktualny zakres obowiązków, uprawnień i odpowiedzialności powinien być określony dla każdego pracownika. Natomiast zadania dotyczące rozpoznawania i zwalczania IGO roślin i zwierząt określono komórce organizacyjnej Urzędu i w zakresach czynności pracowników dopiero w toku kontroli.

Naczelnik Wydziału GR wyjaśnił, że w dokumentach organizacyjnych Urzędu oraz zakresach czynności pracowników nie określono wprost zadań związanych z rozpoznaniem i zwalczaniem IGO roślin i zwierząt w przyrodzie, bowiem uznano, iż barszcz Sosnowskiego jest inwazyjnym chwastem z rodziny selerowatych, a w dokumentach organizacyjnych Urzędu oraz zakresach czynności pracowników były zapisy dotyczące ochrony gruntów przed zachwaszczeniem, chorobami, szkodnikami itp. Podał też, że w toku kontroli NIK doprecyzowano regulamin organizacyjny Urzędu oraz zakresy czynności pracowników o zadania wynikające z ustawy o gatunkach obcych.

(akta kontroli str. 15-42, 308-328)

OCENA CZĄSTKOWA

W Urzędzie zapewniono warunki organizacyjne umożliwiające realizację zadań dotyczących rozpoznania i zwalczania inwazyjnych gatunków obcych roślin i zwierząt. W okresie objętym kontrolą były one realizowane przez pracowników Wydziału GR. Wprawdzie do maja 2024 r. nie przypisano wprost tych zadań w dokumentach organizacyjnych Urzędu oraz zakresach czynności pracowników, to w toku kontroli NIK, uzupełniono regulamin organizacyjny Urzędu i zakresy czynności pracowników o zapisy dotyczące realizacji zadań wynikających z ustawy o gatunkach obcych.

OBSZAR

2. Realizacja zadań związanych z rozpoznaniem i zwalczaniem inwazyjnych gatunków obcych roślin i zwierząt

2.1. Realizacja zadań związanych z rozpoznaniem inwazyjnych gatunków obcych roślin i zwierząt

Opis stanu
faktycznego

2.1.1. Według stanu na 15 kwietnia 2024 r. na terenie Gminy Morąg zidentyfikowano występowanie barszczu Sosnowskiego (*Heracleum sosnowskyi*) na obszarze 14 742 m² (dziewięć nieruchomości gruntowych, w tym: siedem w obrębie Wilnowo,

⁸ Komunikat nr 23 Ministra Finansów z dnia 16 grudnia 2009 r. w sprawie standardów kontroli zarządczej dla sektora finansów publicznych (Dz. Urz. Min. Fin. Nr 15, poz. 84).

jedną w obrębie Tątlawki i jedną w obrębie Gubity). W 2022 r. i 2023 r. zgłoszenia o występowaniu IGO na terenie trzech nieruchomości (o łącznej powierzchni 9072 m²) otrzymano od dwóch osób fizycznych. Zajęcie przez barszcz Sosnowskiego pozostałych sześciu nieruchomości (5670 m²) stwierdzili w 2023 r. pracownicy Urzędu.

(akta kontroli str. 50-70)

Po otrzymaniu od osoby fizycznej zgłoszenia z 8 maja 2024 r. o rozprzestrzenianiu się barszczu Sosnowskiego na nieruchomość sąsiadującą z nieruchomościami, na których gatunek ten już stwierdzono, pracownicy Wydziału GR (w okresie 10 maja – 19 czerwca 2024 r.) podjęli działania w wyniku, których zidentyfikowano 11 kolejnych nieruchomości zajętych przez ww. gatunek⁹. Trzy spośród ww. nieruchomości stanowiły pobocze drogi gminnej (działki nr 153 i 150 obręb Wilnowo oraz dz. nr 141 obręb Gubity) oraz jedna pobocze drogi powiatowej (dz. nr 137 obręb Wilnowo). Pozostałe nieruchomości stanowiły własność osób fizycznych.

(akta kontroli str. 71-105)

Na terenie Gminy wg stanu na 19 czerwca 2024 r. zidentyfikowano występowanie barszczu Sosnowskiego łącznie na 20 nieruchomościach na obszarze 33 313 m².

W latach 2020 – 2024 (do 30 kwietnia) do Urzędu nie zgłoszono innych IGO występujących na terenie Gminy oraz nie zidentyfikowano ich na podstawie obserwacji pracowników.

Naczelnik Wydziału GR wyjaśnił, że nie planowano rozpoznania na terenie Gminy występowania inwazyjnych gatunków obcych roślin i zwierząt, mogących m.in. stanowić zagrożenie dla życia i zdrowia mieszkańców, gdyż nie było jednoznacznych przepisów (przepisy nieprecyzyjne), które nakładałyby taki obowiązek na gminy. Na terenie Gminy występują nieliczne stanowiska, na których stwierdzono występowanie barszczu Sosnowskiego i w chwili obecnej są one monitorowane.

(akta kontroli str. 50, 71-72, 329-330)

Wszystkie 11 nowo zidentyfikowane stanowiska barszczu Sosnowskiego, zgodnie z art. 16 ust. 1 pkt 4 ustawy o gatunkach obcych, zostały zgłoszone do RDOŚ, w tym wg stanu na 20 czerwca 2024 r. siedem z nich zostało już ujęte w Centralnym Rejestrze Danych o IGO.

(akta kontroli str. 72, 106-115)

Powołana przez Dyrektora Delegatury NIK w Olsztynie biegła w dziedzinie botaniki w celu rozpoznania występowania roślin IGO, przeprowadziła w dniu 18 czerwca 2024 r. oględziny na wybranym obszarze Gminy Morąg. Do oględzin wytypowała siedem miejsc (obejmujących łącznie 24 działki), w tym m.in.: brzeg jeziora Narie oraz tereny przylegające do brzegu (obręb Kretowiny), południowo-wschodni brzeg jeziora Żabi Róg, drogę powiatową na odcinku przebiegającym wzdłuż jeziora oraz tereny przylegające do brzegu (obręb Żabi Róg), skraj lasu oraz odlesiony teren pod linią energetyczną (obręb Gubity), obszar wodno-błotny wraz z ciekami i terenami przyległymi (obręb Bramka), brzegi Rozlewiska Morąskiego oraz przylegające do niego tereny (obręb Miasta Morąg 2). Na żadnej z siedmiu wytypowanych powierzchni nie stwierdzono obecności inwazyjnych gatunków roślin wymienionych w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 9 grudnia 2022 r. w sprawie listy inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Unii i listy inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Polski, działań zaradczych oraz środków

⁹ 18 571 m² - łączna powierzchnia 11 nowych nieruchomości, na których w toku kontroli NIK stwierdzono występowanie barszczu Sosnowskiego.

mających na celu przywrócenie naturalnego stanu ekosystemów¹⁰ (dalej: rozporządzenie w sprawie IGO i działań zaradczych).

(akta kontroli str. 333-349)

Badanie 15 rocznych planów łowieckich (na lata 2022/2023 – siedem planów, 2023/2024 – pięć planów i 2024/2025 – trzy plany) dostarczonych przez koła łowieckie w celu uzyskania opinii określonej art. 8a ust. 9 ustawy z dnia 13 października 1995 r. Prawo łowieckie¹¹ wykazało, że w roku poprzedzającym ich sporządzenie, na terenie dziewięciu obwodów łowieckich zinwentaryzowano w poszczególnych latach odpowiednio 75, 47, 47 jenotów. Jest to gatunek, który zgodnie z rozporządzeniem w sprawie IGO i działań zaradczych, jest inwazyjnym gatunkiem obcym stwarzającym zagrożenie dla Unii rozprzestrzeniony na szeroką skalę. W planach tych wskazywano również, że w drodze polowań lub działań zaradczych pozyskano w sezonie 2021/2022 – 48 jenotów, 2022/2023 – 15, a w sezonie 2023/2024 nie pozyskano żadnego.

Do 13 czerwca 2024 r. nie podejmowano działań w celu ustalenia lokalizacji stanowisk IGO zwierząt na obszarze Gminy oraz nie zgłaszano ich obecności do rejestru IGO. Nie nawiązywano też współpracy z kołami łowieckimi w celu ustalenia działań zaradczych.

Naczelnik Wydziału GR wyjaśnił, że koła łowieckie nie kierowały do Urzędu zgłoszeń o występowaniu IGO zwierząt w myśl ustawy o gatunkach obcych. Podał również, że przeoczono informacje o IGO zwierząt zawarte w planach łowieckich i nie podejmowano w tym zakresie współpracy z kołami łowieckimi.

(akta kontroli str. 116-119, 315-330)

2.1.2. Rada Miejska w Morągu uchwałą¹² z dnia 28 grudnia 2018 r. przyjęła „Program Ochrony Środowiska dla Gminy Morąg na lata 2019 – 2022 z perspektywą na lata 2023 – 2026”. Program ten nie zawierał problematyki dotyczącej IGO, w tym zagrożeń związanych z występowaniem ich w środowisku przyrodniczym. Również w raporcie (ze stycznia 2023 r.) z wykonania ww. programu nie odnoszono się do zagadnień dotyczących IGO.

Naczelnik Wydziału GR wyjaśnił, że w „Programie ochrony środowiska dla Gminy Morąg na lata 2019-2022 z perspektywą na lata 2023-2026” nie ujęto problematyki dotyczącej IGO, w tym zagrożeń związanych z występowaniem ich w środowisku przyrodniczym, gdyż występowanie takich organizmów na terenie Gminy Morąg stwierdzono po raz pierwszy w 2022 r., a tym samym po uchwaleniu wspomnianego programu. Podał też, że problematyki tej nie zawarto w raporcie z wykonania tego programu, gdyż raport określał realizację zadań i wskaźników ujętych w programie.

Naczelnik Wydziału GR podał także, że nie zaktualizowano ww. programu o zadania wynikające z ustawy o gatunkach obcych, ponieważ w okresie od stycznia 2023 r. do dnia 20 czerwca 2024 r. nie nastąpiły istotne zmiany dotyczące stanu środowiska na terenie Gminy Morąg. Podał również, że zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Środowiska z 2 września 2015 r. do opracowania wojewódzkich, powiatowych i gminnych programów ochrony środowiska, gminny program ma zawierać cele określone w powiatowych programach. W Programie Ochrony Środowiska sporządzonym przez Powiat Ostródzki nie ujęto zagadnień dotyczących inwazyjnych gatunków obcych roślin i zwierząt (Uchwała Nr XXXVI/316/2023 Rady Powiatu w Ostródzie z dnia 31 marca 2023 r.) mimo, iż zagadnienie to uwzględniono w przyjętym Programie Ochrony Środowiska Województwa Warmińsko-Mazurskiego

¹⁰ Dz. U. poz. 2649.

¹¹ Dz. U. z 2023 r. poz. 1082.

¹² Nr II/34/18.

do 2030 r. (przyjęty Uchwałą Nr XXIV/382/21 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 16 lutego 2021 r.) Wskazał też, że w latach wcześniejszych nie zaplanowano w budżecie Gminy Morąg środków finansowych na aktualizację tego Programu, a aktualizacja Programu ochrony środowiska jest przewidziana w 2025 r.

(akta kontroli str. 120-222, 315-332)

2.1.3. W latach 2022 – 2024 (do 8 maja) do Urzędu wpłynęły trzy zgłoszenia o IGO, w tym dwa złożone w formie papierowej i jedno pocztą elektroniczną.

Zgłoszenia zawierały informacje umożliwiające zidentyfikowanie IGO - barszcz Sosnowskiego, w tym miejsce stwierdzenia jego obecności w środowisku - nr działki i obręb, imię i nazwisko, adres zgłaszającego, numer telefonu zgłaszającego, w jednym przypadku adres poczty elektronicznej, mimo braku danych dotyczących: daty stwierdzenia obecności w środowisku, informacji o liczbie okazów IGO lub zajmowanej przez nie powierzchni, fotografii potwierdzającej ich obecność w środowisku.

Naczelnik Wydziału GR wyjaśnił, że osoba, która prowadziła sprawy związane z IGO nie pracuje już od 1 czerwca 2024 r. w tutejszym Urzędzie, dlatego też nie można ustalić dlaczego zgłaszający nie byli wzywani do uzupełnienia zgłoszeń o dane wymagane art. 15 ust. 2 ustawy o IGO.

(akta kontroli str. 52-55, 64, 73-75, 308-330)

Urząd w toku weryfikowania w terenie danych zawartych w otrzymanych zgłoszeniach o IGO, zaznaczał na wydrukach map ewidencyjnych teren objęty oględzinami, miejsca występowania IGO na poszczególnych nieruchomościach ze wskazaniem zajętego obszaru. Zidentyfikowane i zweryfikowane dane o IGO roślin stwarzające zagrożenie dla Unii lub IGO stwarzające zagrożenie dla Polski, rozprzestrzenione na szeroką skalę, terminowo zgłaszano do RDOŚ.

(akta kontroli str. 76-105)

W 2023 r. Urząd, po uzyskaniu informacji o wpisaniu obcego gatunku w Centralnym Rejestrze Danych o IGO, informował podmioty władające nieruchomościami¹³ o stwierdzeniu na ich terenie obecności IGO. W pismach kierowanych do władających nieruchomościami wskazywano o konieczności przeprowadzenia działań zaradczych wobec zidentyfikowanego IGO, przytaczając zapisy art. 21 ustawy o gatunkach obcych. Podmioty władające nieruchomościami ww. pisma odebrały w okresie od 3 do 12 lipca 2023 r.

W 2022 r. Urząd, po otrzymaniu informacji z RDOŚ o wpisaniu gatunku obcego w Centralnym Rejestrze Danych o IGO, nie informował władających nieruchomościami o konieczności przeprowadzenia działań zaradczych wobec stwierdzonego IGO na ich terenie pomimo wymogu określonego art. 16 ust. 7 ustawy o gatunkach obcych.

Zgodnie z art. 59 ust. 2 ustawy o gatunkach obcych, do dnia wejścia w życie przepisów wykonawczych wydanych na podstawie art. 23 ust. 1 gatunki wymienione w przepisach wykonawczych wydanych na podstawie art. 120 ust. 2f ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody¹⁴ (rozporządzenie z dnia 9 września 2011 r. Ministra Środowiska w sprawie listy roślin i zwierząt gatunków obcych, które w przypadku uwolnienia do środowiska przyrodniczego mogą zagrozić gatunkom rodzimym lub siedliskom przyrodniczym¹⁵), barszcz Sosnowskiego był zaliczony do grupy IGO stwarzających zagrożenie dla Unii już od 2019 r.

(akta kontroli str. 51, 58-63, 65-68, 223-240)

¹³ Ustalone na podstawie wypisów z ewidencji gruntów i budynków.

¹⁴ Dz. U. z 2023 r. poz. 1336, ze zm.

¹⁵ Dz.U. Nr 210, poz. 1260 – obowiązujące do 17.12.2022 r.

W toku kontroli NIK, tj. w dniach 15 - 21 maja 2024 r. Urząd dokonał sprawdzenia stanu inwazji gatunku obcego na nieruchomościach wykazanych w Centralnym Rejestrze Danych o IGO oraz dokonał uzupełniającego rozeznania rozprzestrzeniania się IGO na nowych nieruchomościach.

W wyniku przeprowadzonych ww. działań ustalono, że na nieruchomościach o nr:

- 77/4, 92/1, 92/2, 92/3, 92/4, 89/3 i 89/4 obręb Wilnowo (wykazane w ww. rejestrze) – znajdują się skupiska barszczu Sosnowskiego we wczesnej fazie rozwoju (skupiska młodych liści). Nie zaobserwowano suchych kwiatostanów stanowiących zagrożenie rozsiewem.
- 3147 obręb Tątlawki i 83 obręb Gubity (wykazane w ww. rejestrze) – nie stwierdzono występowania skupisk barszczu Sosnowskiego.
- 77/2, 77/5, 100/14, 100/8, 137, 153, 150, obr. Wilnowo - nieruchomości z nowym rozpoznaniem skupisk Barszczu Sosnowskiego we wczesnej fazie rozwoju (skupiska młodych liści). Nie zaobserwowano suchych kwiatostanów stanowiących zagrożenie rozsiewem.

(akta kontroli str. 76-87, 241-246)

Pismem z 22 maja 2024 r. Burmistrz wystąpił do podmiotów władających nieruchomościami przyległymi do nieruchomości, na których stwierdzono obecność IGO o informację, czy na ich terenie również występuje IGO. Władający nieruchomością nr 77/8 obr. Wilnowo poinformował, że na działce występują małe skupiska barszczu Sosnowskiego, które są usuwane.

W dniach 12-13 czerwca 2024 r. pracownicy Wydziału GR przeprowadzili dodatkowe oględziny nieruchomości w celu zweryfikowania otrzymanych informacji i ustalenie nowych nieruchomości zajętych przez barszcz Sosnowskiego. Pismem z 19 czerwca 2024 r. zgłoszono do RDOŚ kolejne cztery nieruchomości¹⁶ zajęte przez barszcz Sosnowskiego.

Po przeprowadzonym w maju i czerwcu 2024 r. rozpoznaniu kolejnych siedlisk barszczu Sosnowskiego, skierowano do RDOŚ trzy zgłoszenia¹⁷ o obecności w środowisku IGO. Po uzyskaniu informacji o wpisaniu obcego gatunku w Centralnym Rejestrze Danych o IGO, Urząd poinformował podmioty władające siedmioma nieruchomościami o stwierdzeniu na ich terenie obecności gatunku obcego i zobowiązywał do podjęcia stosownych działań.

Naczelnik Wydziału GR wyjaśnił, że w latach 2022-2023 nie monitorowano skuteczności działań zaradczych, gdyż rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie listy inwazyjnych gatunków obcych weszło w życie 17 grudnia 2022 r., a tym samym dopiero dla zgłoszeń o występowaniu IGO dokonanych w 2023 r. można było ustalić dla jakich gatunków i jakie działania zaradcze należy podjąć. Wskazał również, że dopiero dla zgłoszeń dokonanych w 2023 r., na których występowanie IGO zostało stwierdzone, poinformowano władających nieruchomościami o konieczności podjęcia działań zaradczych, na wykonanie których podmioty te mają rok, a tym samym dopiero po upływie tego czasu, możliwe będzie przeprowadzenie monitoringu skuteczności wykonanych działań zaradczych.

Zgodnie z ww. przepisami, barszcz Sosnowskiego już od 2019 r. był zaliczony do grupy IGO stwarzających zagrożenie dla Unii, więc nawet brak krajowych przepisów wykonawczych nie miał wpływu na kwalifikację tego gatunku.

(akta kontroli str. 76-115, 247-279, 308-330)

¹⁶ Dz. nr 77/8, 77/9, 75/3 obręb Wilnowo (nieruchomości prywatne) oraz dz. nr 141 obręb Gubity (nieruchomość gminna).

¹⁷ Pisma z dnia 17.05.2024 r. (4 nieruchomości), 21.05.2024 r. (3) i 19.06.2024 r. (4).

2.2. Realizacja zadań związanych ze zwalczaniem inwazyjnych gatunków obcych roślin i zwierząt

2.2.1. Występujące na terenie Gminy IGO ujęte w Centralnym Rejestrze Danych o IGO (stan na 15 kwietnia 2024 r.) zlokalizowane były na nieruchomościach, którymi Gmina nie władała.

(akta kontroli str. 280-281)

W toku kontroli NIK, Urząd pismami z dnia 14 maja 2024 r. zwrócił się do podmiotów władających siedmioma nieruchomościami o przekazanie w terminie 14 dni od dnia ich otrzymania, informacji o podjętych działaniach zaradczych wobec stwierdzonego w 2023 r. na ich nieruchomościach IGO. Do dnia 19 czerwca 2024 r. Urząd nie uzyskał informacji od ww. podmiotów.

(akta kontroli str. 282-292)

Na trzech nieruchomościach stanowiących własność Gminy, na których w maju i czerwcu 2024 r. stwierdzono barszcz Sosnowskiego, przeprowadzono działania zaradcze w dniach: 20 maja i 12 czerwca 2024 r. Polegały one na dwukrotnym koszeniu (pobocze drogi gminnej – dz. nr 153 i 150 ob. Wilnowo) oraz jednokrotnym koszeniu (działka nr 141 obr. Gubity).

Naczelnik Wydziału GR wyjaśnił, że działania zaradcze wobec IGO występującego na nieruchomościach gminnych (pobocze drogi gminnej – działki nr 153 i 150 w obrębie Wilnowo) wykonane zostały przez Gminę Morąg nakładem własnych środków i pracowników, a przeprowadzone zostały zgodnie z wytycznymi zawartymi w kompendium metod zwalczania barszczy kaukaskich dostępnym na stronie internetowej Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska.

(akta kontroli str. 293-303, 308-330)

2.2.2. Do 15 kwietnia 2024 r. do Urzędu nie wpłynął żaden wniosek od podmiotów władających nieruchomościami, na których stwierdzono IGO, o zwolnienie z obowiązku przeprowadzenia działań zaradczych.

Urząd nie otrzymał też informacji o podjętych przez ww. podmioty działaniach zaradczych celem eliminacji IGO.

(akta kontroli str. 280-281)

2.2.3. Urząd do 17 czerwca 2024 r. nie przeprowadził działań zaradczych na koszt podmiotów władających nieruchomościami, na których stwierdzono IGO.

W myśl art. 21 ust. 9 ww. ustawy wójt, burmistrz albo prezydent miasta może, na koszt podmiotu władającego, o którym mowa w ust. 2 pkt 2 lit. b, przeprowadzić działania zaradcze, w przypadku gdy podmiot władający nie wystąpił do wójta, burmistrza albo prezydenta miasta z wnioskiem o zwolnienie z przeprowadzenia działań zaradczych ani nie przeprowadził działań zaradczych we własnym zakresie w terminie roku od dnia otrzymania od wójta, burmistrza albo prezydenta miasta informacji, o której mowa w art. 16 ust. 7. Do przeprowadzenia działań zaradczych na koszt podmiotu władającego, o którym mowa w ust. 2 pkt 2 lit. b, stosuje się przepisy art. 19 ust. 1, 2 i 6.

Naczelnik Wydziału GR wyjaśnił, że nie skorzystano z uprawnień wynikających z art. 19 ust. 3 pkt 2 ustawy o gatunkach obcych z uwagi na lokalne występowanie na terenie Gminy gatunku obcego (barszcz Sosnowskiego) oraz na brak środków w budżecie Gminy możliwych do wykorzystania na działania zaradcze wobec takiego gatunku, szczególnie, że w pierwszej kolejności do wykonania niniejszych działań zobowiązani są władający nieruchomości, na którym gatunek ten występuje.

(akta kontroli str. 280-281, 308-330)

2.2.4. W latach 2020 – 2024 (do 15 kwietnia) nie wszczynano postępowań o udzielenie zamówień publicznych dotyczących przeprowadzenia działań zaradczych wobec IGO występujących na terenie Gminy oraz nie zawarto umów na wykonanie tych działań z zewnętrznym wykonawcą.

Naczelnik Wydziału GR wyjaśnił, że nie zlecano zewnętrznym podmiotom wykonania działań zaradczych wobec IGO występujących na nieruchomościach, którymi Gmina nie władała, gdyż zgodnie z przepisami do wykonania takich działań w pierwszej kolejności zobowiązany jest władający tym terenem. Podał też, że na koszt podmiotu władającego nieruchomością, na której stwierdzono IGO, gmina może przeprowadzić działania zaradcze, w przypadku gdy podmiot władający nie przeprowadził działań zaradczych we własnym zakresie w terminie roku od dnia otrzymania informacji o występowaniu na jego terenie IGO.

(akta kontroli str. 304, 308-330)

2.2.5. W latach 2020 – 2024 (23 maja) Urząd nie składał do RDOŚ raportu określonego art. 21 ust. 14 ustawy o gatunkach obcych z przeprowadzonych działaniach zaradczych na terenie Gminy zawierających informacje, o których mowa w art. 6 ust. 2 pkt 3 ustawy o gatunkach obcych.

Naczelnik Wydziału GR wyjaśnił, że nie składano takich raportów, gdyż Gmina nie przeprowadzała działań zaradczych na terenach będących jej własnością i nie została poinformowana przez innych władających nieruchomościami zobowiązanych do ich wykonania we własnym zakresie.

(akta kontroli str. 305, 308-330)

2.2.6. Działania zaradcze na nieruchomościach gminnych przeprowadzili pracownicy Urzędu w maju i czerwcu 2024 r.

Naczelnik Wydziału GR wyjaśnił, że w myśl art. 21 ust. 13 ustawy o IGO, to władający nieruchomością ma obowiązek poinformowania o podjętych działaniach zaradczych, ze wskazaniem informacji o których mowa w art. 6 ust. 2 pkt 3 tej ustawy.

Wyjaśnił też, że po przeprowadzeniu działań zaradczych nie stosowano środków mających na celu przywrócenie naturalnego stanu ekosystemów. Działania zaradcze podjęto dopiero w 2024 r. na nieruchomościach gminnych i nie było konieczności stosowania dodatkowych środków.

(akta kontroli str. 280-281, 293-330)

2.2.7. Według stanu na 19 czerwca 2024 r., Urząd nie podejmował działań informacyjnych i edukacyjnych na terenie Gminy o miejscach występowania stanowisk IGO oraz metod ich zwalczania, a także o zagrożeniach, które one powodują.

W myśl art. 3 pkt 5 w związku z art. 4 ust. 3 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody¹⁸, cele ochrony przyrody są realizowane przez prowadzenie działalności edukacyjnej, informacyjnej i promocyjnej w dziedzinie ochrony przyrody.

Naczelnik Wydziału GR wyjaśnił, że Urząd nie podejmował działań informacyjnych i edukacyjnych na terenie Gminy o miejscach występowania stanowisk IGO oraz o metodach ich zwalczania i zagrożeniach, które one powodują, z uwagi na lokalnie występujący problem związany z tymi organizmami na obszarze Gminy Morąg.

(akta kontroli str. 306, 308-330)

2.2.8. W latach 2022 – 2024 (do 30 kwietnia) Urząd nie podejmował współpracy z innymi podmiotami, o których mowa w art. 22 ust. 1 ustawy o gatunkach obcych.

(akta kontroli str. 304)

¹⁸ Dz. U. z 2023 r. poz. 1336, ze zm.

Naczelnik Wydziału GR podał, że utrudnienia związane z rozpoznawaniem i zwalczaniem IGO na terenie Gminy wynikają z faktu, że zgodnie z obowiązującą ustawą o gatunkach obcych, weryfikacja miejsc występowania takich gatunków prowadzona jest wyłącznie w oparciu o kompletne zgłoszenie otrzymane od podmiotów, które stwierdzają występowanie takiego gatunku w środowisku oraz wyłącznie do miejsc określonych w zgłoszeniu. Podał też, że sprawdzenie sąsiednich nieruchomości wymaga niejednokrotnie prowadzenia dodatkowej korespondencji z podmiotami władającymi daną nieruchomością, celem uzyskania do nich dostępu i dokonania oględzin. Ponadto wskazał, że brak jest możliwości wyegzekwowania od podmiotów zobowiązanych do udzielenia informacji na temat podjętych działań zaradczych, a żaden z podmiotów władający nieruchomościami, który został poinformowany o występowaniu IGO na jego terenie nie przekazał w formie ustnej ani pisemnej informacji o przeprowadzonych działaniach zaradczych na terenie objętym IGO.

Podał również, że do Urzędu trafiają do zaopiniowania roczne plany łowieckie kół łowieckich, w których wymieniane są IGO, jednak weryfikacja miejsc występowania takich gatunków prowadzona jest w oparciu o kompletne zgłoszenie dokonane w trybie określonym w przepisach ww. ustawy, nie zaś w oparciu o składane do zaopiniowania roczne plany łowieckie, które obejmują obwody łowieckie zlokalizowane w granicach kilku gmin.

(akta kontroli str. 315-330)

2.2.9. W okresie objętym kontrolą, Urząd nie planował i nie poniósł kosztów na zadania dotyczące edukowania i informowania mieszkańców Gminy o miejscach występowania stanowisk IGO, metodach ich zwalczania oraz o zagrożeniach, które one powodują. Nie planował i nie wyodrębniał też kosztów na zadania związane z rozpoznaniem i zwalczaniem IGO na terenie Gminy, które wykonywano nakładem własnych pracowników.

(akta kontroli str. 307)

Stwierdzone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki w przedstawionym wyżej zakresie stwierdzono następujące nieprawidłowości:

1. Urząd, po otrzymaniu w 2022 r. informacji z RDOŚ o wpisaniu w Centralnym Rejestrze Danych o IGO dwóch nieruchomości¹⁹ zajętych przez roślinny gatunek obcy (barszcz Sosnowskiego), do²⁰ 14 maja 2024 r. nie poinformował władających nieruchomościami o konieczności przeprowadzenia działań zaradczych, mimo wymogu określonego art. 16 ust. 7 ustawy o gatunkach obcych. Zaznaczyć należy jednak, że oględziny tych nieruchomości przeprowadzone 15 maja 2024 r. przez pracowników Urzędu oraz 18 czerwca 2024 r. przez biegłego w dziedzinie botaniki w celu rozpoznania występowania roślin IGO, nie wykazały już występowania skupisk barszczu Sosnowskiego.

Naczelnik Wydziału GR wyjaśnił, że przepisy wykonawcze do ustawy o gatunkach obcych, tj. rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 grudnia 2022 r. w sprawie listy inwazyjnych gatunków obcych, weszły w życie 18 grudnia 2022 r., to tym samym nie informowano władających nieruchomościami o konieczności przeprowadzenia działań zaradczych wobec stwierdzonego IGO na ich terenie, gdyż w chwili otrzymania informacji z RDOŚ o wpisaniu obcego gatunku w Centralnym Rejestrze Danych o IGO, nie istniały przepisy określające, które gatunki obce zaliczają się do IGO stwarzających zagrożenie dla Unii i dla Polski, wobec których należy podjąć i jakie działania zaradcze. Podał też, że osoba zajmująca się wcześniej ww. zagadnieniem, nie pracuje już w Urzędzie, to tym samym nie wiadomo dlaczego nie poinformowała władających nieruchomościami w późniejszym terminie

¹⁹ Dz. nr 3147 obr. Tańławki i dz. nr 83 obr. Gubity.

²⁰ Dzień sprawdzenia stanu inwazji IGO na ww. nieruchomościach.

o konieczności przeprowadzenia działań zaradczych wobec stwierdzonego IGO na ich terenie.

Najwyższa Izba Kontroli nie w pełni podziela stanowisko Naczelnika, bowiem zgodnie z przytoczonymi na str. 7-8 wystąpienia przepisami, barszcz Sosnowskiego był zaliczony do grupy IGO stwarzających zagrożenie dla Unii już od 2019 r., więc nawet brak krajowych przepisów wykonawczych nie miał wpływu na kwalifikację tego gatunku.

(akta kontroli str. 51, 58-63, 65-68, 223-240, 308-330, 333-349)

2. W latach 2022-2024 (do 19 czerwca) nie podejmowano działań w celu zawarcia porozumień, o których mowa w art. 22 ust. 3 ustawy o IGO, mających zapewnić współpracę m.in. z regionalnym dyrektorem ochrony środowiska, dyrektorem regionalnej dysekcji Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe, czy też z Polskim Związkiem Łowieckim, która stosownie do postanowień ust. 2 ww. artykułu mogłaby dotyczyć wymiany informacji związanych z obecnością IGO w środowisku, lub przeprowadzania działań zaradczych, lub przekazywania informacji o przeprowadzonych działaniach zaradczych.

Naczelnik Wydziału GR wyjaśnił, że nie podejmowano współpracy z innymi podmiotami w celu przeprowadzenia działań zaradczych wobec IGO zidentyfikowanych na terenie Gminy, gdyż nie stwierdzono dotychczas potrzeby podjęcia takiej współpracy.

(akta kontroli str. 304, 308-330)

OCENA CZĄSTKOWA

W okresie objętym kontrolą podejmowano działania w celu realizacji zadań dotyczących rozpoznawania i zwalczania IGO roślin. Niezwłocznie weryfikowano w terenie otrzymane zgłoszenia o IGO oraz podejmowano działania rozpoznawcze na przyległych nieruchomościach. Terminowo przekazywano do RDOŚ zgłoszenia o stwierdzonym IGO. Po uzyskaniu informacji o wpisie IGO do Centralnego Rejestru Danych o IGO, niezwłocznie też przekazywano władającym nieruchomością informację o stwierdzeniu występowania IGO na ich terenie oraz o konieczności podjęcia działań zaradczych celem ich wyeliminowania. W przypadku nieruchomości gminnych podejmowano we własnym zakresie działania w celu ich usunięcia. W ocenie NIK weryfikowanie w terenie otrzymanych zgłoszeń o IGO roślin, w tym m.in. sporządzenie przez Urząd: dokumentacji fotograficznej z nazwą IGO, map ewidencyjnych z naniesieniem obszaru jego występowania należy uznać jako dobrą praktykę zapewniającą wysoki standard w procesie rozpoznawania i zwalczania IGO roślin.

Należy jednak zauważyć, że nie podejmowano działań w celu zawarcia porozumień, o współpracy z innymi organami i instytucjami, co zdaniem NIK nie było zachowaniem prawidłowym. Ich zawarcie umożliwiłoby bowiem uzyskanie pełniejszych danych o rozpoznaniu IGO i w sposób efektywniejszy prowadziłyby do ich zwalczania.

W ocenie NIK, zasadne byłoby także podjęcie działań informacyjnych i edukacyjnych dotyczących IGO, co umożliwiłoby upowszechnienie informacji o miejscach ich występowania, metodach zwalczania oraz zagrożeniach jakie gatunki te powodują dla środowiska i zdrowia mieszkańców.

IV. Uwagi i wnioski

W wyniku kontroli Najwyższa Izba Kontroli nie formułuje uwag. W związku ze stwierdzonymi nieprawidłowościami, Najwyższa Izba Kontroli, na podstawie art. 53 ust. 1 pkt 5 ustawy o NIK, przedstawia następujący wniosek:

Wniosek

Podjęcie, stosownie do wymogu określonego w art. 22 ust. 1 ustawy o gatunkach obcych, współpracy z innymi organami i instytucjami przy przeprowadzaniu działań

zaradczych wobec IGO i zawarcie w tym zakresie porozumień, o których mowa w art. 22 ust. 3 ww. ustawy.

V. Pozostałe informacje i pouczenia

Wystąpienie pokontrolne zostało sporządzone w dwóch egzemplarzach; jeden dla kierownika jednostki kontrolowanej, drugi do akt kontroli.

Prawo zgłoszenia
zastrzeżeń

Zgodnie z art. 54 ustawy o NIK kierownikowi jednostki kontrolowanej przysługuje prawo zgłoszenia na piśmie umotywowanych zastrzeżeń do wystąpienia pokontrolnego, w terminie 21 dni od dnia jego przekazania. Zastrzeżenia zgłasza się do dyrektora Delegatury NIK w Olsztynie. Prawo zgłaszania zastrzeżeń, zgodnie z art. 61b ust. 2 ustawy o NIK, nie przysługuje do wystąpienia pokontrolnego zmienionego zgodnie z treścią uchwały w sprawie zastrzeżeń.

Obowiązek
poinformowania
NIK o sposobie
wykonania wniosków

Zgodnie z art. 62 ustawy o NIK należy poinformować Najwyższą Izbę Kontroli, w terminie 21 dni od otrzymania wystąpienia pokontrolnego, o sposobie wykonania wniosku pokontrolnego oraz o podjętych działaniach lub przyczynach niepodjęcia tych działań.

W przypadku wniesienia zastrzeżeń do wystąpienia pokontrolnego, termin przedstawienia informacji liczy się od dnia otrzymania uchwały o oddaleniu zastrzeżeń w całości lub zmienionego wystąpienia pokontrolnego.

Olsztyn, dnia 2 sierpnia 2024 r.

Dyrektor Delegatury
Najwyższej Izby Kontroli w Olsztynie
z up.
Barbara Zajdel
p.o. Wicedyrektor

.....
podpis

Kontroler
Cezary Kasznicki
Główny specjalista kontroli
państwowej

.....
podpis